

Олександр ПРИГАРИН

**„БЛАГОЧЕСТЯ ЗЕМЛІ МОЛДАВСЬКОЇ” У
КОНТЕКСТІ СТАРООБРЯДНИЦЬКИХ
ПОШУКІВ XVIII ст.**

У статті розглядається процес формування одного зі шляхів міграції старообрядництва – південно-західного напрямку. На основі оригінальних архівних і опублікованих джерел, а також із залученням історіографічного досвіду з’ясовано роль „Молдавської благочестивої землі” як концепту світогляду старовірів початку XVIII ст. Проводяться реконструкції шляхів пошуку старообрядцями „правильних” ієреїв, щоб відтворити власну церковну ієрархію. На основі цього простежуються мотиви утворення переселенських спільнот, які йшли з Полісся в напрямі Молдавії.

На конкретному історичному матеріалі демонструється, як безрезультатно закінчилися пошуки „правовірної Церкви”. Одночасно, саме ці пошуки послужили передумовою для виникнення кущового розселення громад на пограниччі. Їхні нащадки і до теперішнього часу проживають на Буковині, Поділлі, в Бессарабії, Молдові та Добруджі.

Особливе місце відведено розгляду взаємодії різних старообрядницьких громад між собою, а також їхнім стосункам із Молдавською Церквою. Відтворено приклади діяльності старовірів транснаціонального масштабу. Зокрема, автор наводить біографії деяких старообрядницьких єпископів середини XVIII ст.

Показано, що важливим фактором стабілізації старообрядницького населення в регіоні виступило толерантне заступництво Молдавських господарів і місцевої адміністрації. Проаналізовано зміст молдавських законодавчих актів щодо липован (1724-1805 рр.).

Ключові слова: старообрядці, Молдавія, міграції, етноконфесійна спільність.

Александр ПРИГАРИН

**„БЛАГОЧЕСТИЕ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОЙ” В
КОНТЕКСТЕ СТАРООБРЯДЧЕСКИХ
ПОИСКОВ XVIII в.**

В статье рассматривается процесс формирования одного из путей миграции старообрядчества – юго-западного направления. На основе оригинальных архивных и опубликованных источников, а

также с привлечением историографического опыта показывается роль „Молдавской благочестивой земли” как концепта мировоззрения староверов начала XVIII в. Проводятся реконструкции путей поиска старообрядцами „правильных” иереев, чтобы воссоздать собственную церковную иерархию. На основе этого прослеживаются мотивы создания переселенческих общностей, которые шли с Полесья в направлении Молдавии.

На конкретном историческом материале демонстрируется, как безрезультативно закончились поиски „правверной Церкви”. Одновременно, именно эти поиски послужили предпосылкой для возникновения кустового расселения общин на пограничье. Их потомки и до настоящего времени проживают на Буковине, Подолье, Бессарабии, Молдове и Добрудже.

Особое место отведено рассмотрению взаимодействия различных старообрядческих общин между собой, а также их отношениям с Молдавской Церковью. Воссозданы примеры деятельности староверов транснационального масштаба. В частности, автор приводит биографии некоторых старообрядческих епископов середины XVIII в.

Показано, что важным фактором стабилизации старообрядческого населения в регионе выступило толерантное заступничество молдавских господарей и местной администрации. Проанализировано содержание молдавских законодательных актов в отношении липован (1724-1805 гг.).

Ключевые слова: старообрядцы, Молдавия, миграции, этноконфессиональная общность.

Aleksandr PRIGARIN

„THE PIETY OF EARTH MOLDAVIAN” IN CONTEXT SEARCHES OF OLD-BELIEVERS IN XVIII century

The process of forming ones from ways of migration in Old-Believers -South-West direction is examined in the article. On the basis of the original archived and published sources, and also with bringing in of historiography experience the role of „Moldavian pious earth” is shown as concept of Old-Believers world-view during beginning of XVIII century are reconstructions. Conducted as searches were the old believers of „correct” priests to recreate an own church hierarchy. On the basis of it reasons of formation of migrant communities that went along with Polesye in the direction of Moldavia are traced. On certain historical material demonstrated, as searches of true believer church made off

un-result. At the same time, exactly these searches served pre-condition for the origin of shrub moving of communities on Lands-Between. Their descendants and to present tense live on Bukovina, Podolye, Bessarabia, Moldova and Dobrudja.

The special place is taken to consideration of cooperation between different Old-Believers communities inter se, and also to their attitudes toward the surrounding Moldavian church. The examples Old-Believer activity of transnational scale are recreated. In particular, biographies of some Old-Believers bishops of middle of XVIII of century are shown.

It is shown, that the tolerant protection of Moldavian State and local administration came forward in a region the important factor of stabilizing of Old-Believers population. Maintenance of the Moldavian legislative acts is analysed in regard to Lipovans (1724-1805).

Keywords: *old believers, Moldavia, migrations, ethnic-confessional community.*

Уявлення про благочестя ієреїв „землі Молдавської” виступили важливим фактором старообрядницького руху у XVIII ст. Саме через ставлення до „чистоти” Молдавської церкви, її прихильність візантійським канонам, сформувався південно-західний напрям втечі та врятування ревнителів „древлего благочестя”. Зокрема, на підставі цих пошуків склалось сучасне старовірське населення низки історико-етнографічних областей: Поділля [47; 48], Бессарабії [10, с.159-163; 46; 8, с. 25-37, 54-64; 9, с.13-36; 49, с.61-91], Буковини [53; 54; 56; 57; 60; 61; 62, р. 91-105], Добруджі [58; 59; 45]. При тому, що такі релігійні аспекти старообрядницьких міграцій присутні в історіографії [23; 59; 43; 44], їх розглядали достатньо фрагментарно та епізодично. Накопичення емпіричних даних з джерел різноманітних типів дозволяє по-новому зацентувати увагу на проблемі взаємодії лідерів доніконовського православ'я та молдавських архієреїв на ранньому етапі їхніх контактів.

Російські старообрядці впродовж всієї своєї історії проявляли високий ступінь мобільності. Варто було їм лише відчути тиск з боку держави та офіційної Церкви, як відразу ж учорашнє селище могло перетворитися на пустку, а його жителі вже облаштовувалися на новому місці за сотні, а іноді – й тисячі верст. Бажання зберегти свою віру приводило до масових переселень

за межі держави. Активне освоєння старообрядцями низки регіонів Європи у XVIII ст. співпало зі значним розширенням володінь Російської імперії. Ці паралельні процеси зумовлювали ситуацію, коли практично кожне покоління старообрядців у пошуках свободи вимушене було шукати нові регіони для проживання.

На перетині кордонів центральноевропейських імперій у XVIII ст. зосередилися древле-православні общини, для яких життя на пограниччі стало зручною стратегією виживання, до того ж, як у глобальному, так і локальному сенсах. Віру, за даних обставин, зберегти вдавалося, лише „перебігаючи” з держави в державу.

Присутність старообрядців під ім'ям „липован” на молдово-волоських землях фіксується вже у першій чверті XVIII ст. Ці численні та достатньо масові общини старообрядців генетично були пов'язані із Поліським (Ветковсько-Стародубським) районом. Початок їм поклали пошуки „благочестивого архієрея” у Яського митрополита ще в 20-х рр. XVIII ст. [22, с.439] Старовіри, що влаштувалися на цій землі, продовжували підтримувати тісні стосунки зі своїми поліськими побратимами [24, с.67-69]. Такий транскордонний характер зв'язків підкреслюється діяльністю в 1720-1730-х рр. владики Єпіфанія, який кормлював общини від Дністра до Ветки [59, с.70-71]. Збереглися свідчення, що раніше, ієромонах Герасим, котрий духовно лікував некрасівців, неодноразово листувався із ветковськими священиками [42, с.55]. Він себе іменував „Посланцем з Кубані”, й під цим ім'ям досяг чину Яського митрополита.

Головною проблемою виділеної епохи, як відомо, був пошук митрополита для створення повноцінної церковної організації, і саме тоді, як один з перспективних центрів благочестя почали розглядати Молдавію. У 1723 р. в Яссах побували Спиридон Іванов (з Ардоні), „*посланці з Кубані*” – некрасівці на чолі з Герасимом, архімандрит Йосип зі Спасоярославського монастиря [19, с.1138-1141]. Перемовини з Молдавським митрополитом Антонієм у 1730 р. про висвячення в єпископи ветківського ченця Павла закінчилися нічим [33, с.152].

Так само, відмовою завершилося аналогічне прохання до Константинопольського патріарха Паїсія. У 1732 р. літній чоловік, що жив на Ветці, Авраамій, вже вказував, що „чув у Волоській землі російського народу розкольників є із 70 слобод” [42, с.56]. Наведені факти перемовин свідчать про побутування місцевих общин, на котрі орієнтувалися делегати як із кубансько-донських територій, так і ветковських.

У цей час, скоріш за все, формується старообрядницьке населення в Бессарабії. Наприклад, на 1723 р. серед мешканців Куниці вже згадуються старовіри. Згідно з усталеною історіографічною традицією, облаштування тут ревнителів „древлего благочестя” пов’язується з переселенням сюди козаків з Дону [24, с.262; 7, с.47-56]. У складі першопоселенців могли також опинитися колишні жителі північноросійських регіонів [21, с. 115-127; 40, с. 72-73]. Згідно з народними переказами, його заснували вихідці саме з цих регіонів ще наприкінці XVII ст. [12, с.4; 46, с.19] Об’єкт їхнього полювання – куниця, що удосталь водилася в місцевих лісах, послужила приводом для утворення ойконіму. В результаті походу російських військ у 1769 р., багато прихильників „древлего благочестя” переселилося далі до Молдавії й на Дунай. Однак до 1803 р. тут проживало лише „52 липована”, а до 1817 р. – 90 дворів або 104 сімейства [34, с.19].

Про активні конфесійні зв’язки старовірів Керженця, Дону, Кубані, Ветки та Молдавії добре відомо. Ці осередки у першій чверті XVIII ст. в історико-релігійній літературі вказуються разом як „головні центри повіщини” [33, с.126-128]. Є чимало вказівок на факт присутності старообрядців на молдавських територіях вже з кінця XVII – початку XVIII ст. [17, с.17; 55, с.663]. Проте, навряд чи ці переселення були масовими.

Кількісне посилення переселень у південно-західному напрямі необхідно віднести до 1730-х рр. „Тоді, особливо під час панування грубого, жорстокого, кровожерного тимчасовця Бірона, багато тисяч народу приймали розкол і тікали до Польщі, Молдавії та Валахії”, – слушно відзначав історик XIX ст. А.Щапов [52, с.124]. Генетично близькою до цього регіону варто вважати територіальну групу „пилипонів” Поділля. Ці старообрядницькі общини сформувалися, вірогідно, у такій самій

послідовності і з аналогічних причин. Їхню побутову специфіку зумовило проживання не на румунських, а на польських землях. В межах Речі Посполитої вони мали як релігійну свободу, так і низку соціально-економічних преференцій. До чинників, що перешкоджали процесу стабілізування на згаданих землях старовірам, можна віднести трагічні події Коліївщини, а також поділи Речі Посполитої і включення її західних територій до складу Російської імперії. Так, внаслідок походу російських військ під командуванням І.В. Гудовича в 1764 р. з Поділля було виведено більше 3-х тисяч старообрядців [5, арк.26]. Для всіх цих поселень був характерний топонім „Пилипи” або його похідні. Для численних сіл (наприклад – Куренівка, Пилипонівка, Лука, Черемиси, Митник) існували уточнення: „Боровські”, „Хребтієвські”, „Александровські” тощо [48, с.21-22].

Вважається, що старообрядці з’явилися на Поділлі ще наприкінці XVII ст. [47, с.42; 48, с.21-22]. Проте, масовий процес колонізації прихильниками „доніконівського православ’я” навряд чи мав місце раніше другої чверті XVIII ст., тобто після „вигонок” з Ветки та Стародуб’я (1735 і 1764 рр.). Тут поселилося чимало селян й міщан на поміщицьких землях з умовами виплати майже символічного податку. Досить багато прихильників „древлего благочестя” оселилися на землях Ходкевичів, Потоцьких, Козловських та інших магнатів [4, арк. 8-9]. Виявлена низка аналогічних даних [3], що дозволяє розкрити своєрідність та специфіку положення старообрядців: вільні у соціальному плані селяни сплачували орендну платню за користування землею й іншими природними ресурсами землевласникам. У 1754 р. були зібрані відомості про розкольників, які жили в Польщі. Як з’ясувалося, у 95-х слободах і 4-х монастирях налічувалося 3690 дворів, із населенням близько 11070 душ чоловічої статі [23, с.89-91]. Лише у Подільській губернії в 1807 р. виявилось 3 старообрядницькі церкви, 27 каплиць і 1 молитовний будинок [13, с.102]. Поряд із усіма цими спорудами, в тексті існує ремарка – „давно побудовані”.

Вже з початку XVIII ст. спостерігалися поодинокі переселення подільських старовірів у межі Пруто-Дністровського межиріччя. Тут вони фіксувалися під іменами „касан” або „русу” [50, с.52].

Після відповідних поділів Польщі та входження Новоросійського краю до складу Російської імперії, Поділля стає регіоном виходу старообрядців до південних губерній, перш за все – до міст Бессарабії та Херсонської губернії. Наприклад, у травні 1809 р. до Дюка де Рішельє звернувся Дій Тітов від імені 183 старообрядницьких „пилипонів” Сорокодубів і Голопуповін Брацлавщини. Дане прохання фіксує їхнє бажання переселитися до Одеси, Григоріополя, Тирасполя або Овідіополя [5, арк. 1-7]. Військовий губернатор, коментуючи це, вказував, що таких документів було чимало та багато прохань вирішено позитивно. Отже, є очевидними конвергентні процеси освоєння нових просторів: *пилипони* осідали в межах Речі Посполитої, *липовани* – на молдово-волоських землях. Початковою формою дефініції „*пилипони*” є російська самоназва „*філіппони*”. Саме дяк (за іншими повідомленнями – чернець) Філіп Ветковський у 1720-ті рр. агітував переселятися старовірів з Ветки у південно-західному напрямку, ближче до Яського митрополита [24, с.26-27].

Особливістю їхнього соціального положення можна вважати, наступний юридичний привілей: права пилипонів не визначалися центральною владою Речі Посполитої, а регламентувалися нормами звичевого права. Таким чином, незалежні пилипони безпосередньо домовлялися із землевласниками про умови життєдіяльності, виплачуючи фіксований „*чини*” і користуючись правомвнутрішнього самоврядування [3, арк. 2-3].

Об’єми таких орендних виплат допомагає зрозуміти конкретний приклад. Так, у вже згадуваному селі Сорокодуби на Брацлавщині 183 душі пилипонів зобов’язувалися сплачувати власнику землі орендну плату грошима, кожен господар мусив відпрацьовувати по 4 дні („*обжинки, корчму, винокурню, дамбу і дороги, тримати у порядку ліс*”). Замість рекрутського постою вони мали сплачувати подушну подать, а також ще по 6 днів на рік відробляти „*тяглові та піші*” [4, арк. 8-9].

Рятуючись від кріпацтва, оселяючись на поміщицьких землях, більшість старообрядців Поділля прагнули приписатися до міських мешканців краю у Брацлав, Бар, Проскурів. Це гарантувало їм вільний стан, згідно з нормами Литовського статуту. Однак, ця сама ситуація виявилася небезпечною:

„Особа вільна, коли обрала собі проживання та проживе у тому [місці] 10 років, то вже осідає; його приписують до землі і від толь вийти вже [вона] не може” [4, арк. 7]. Через це склалася традиційна мобільність старовірів на землях Поділля, й одночасно визначилися міграційні тенденції до сусідніх регіонів.

У першій половині XVIII ст. на території пограниччя діяло декілька авторитетних і впливових архієреїв. Перший з них – Чигиринський владика Єпіфаній Реуцький, який пробув півроку єпископом на Ветці [33, с.152-153]. Згодом на Стародуб’ї з’явився чернець Воскресенського монастиря Афіноген [33, с.153], який видавав себе за владика Луку, що певний час знаходився при засланому Іоанні Антоновичі. Серед тих, кого висвятив Афіноген, був і архімандрит Анфім. З останнім – „єпископом Кубанським і Хотинської Райї” – пов’язаний епізод некрасівської історії. Козаки, дізнавшись, що їх ошукали, учинили над ним суд і втопили афериста в Дністрі. Суд провели на козакому Крузі у Чебарчах (Чобручах). Вирок так само здійснили по-козацьки – „в куль та у воду” [27, с.469-475].

Відомо, що в середині XVIII ст. старообрядці заселяли Забахмуйське передмістя Ясс [28, с.439], поруч із резиденцією православного митрополита. Не пізніше цього часу у Мануїлівці були утворені дві обителі прихильників „доніконівського православ’я”. Тоді ж вже діяли спільноти старовірів у містах Північної Бессарабії: Хотині, Бельцях, Сороках [38, с.212-215; 39, с.775]. Безумовно, що як „вигонки” 1735 й 1764 рр., так і наступні, спокійніші часи, сприяли переселенню до Валахії, Молдавії та Поділля нових груп старовірів зі стародубських і ветковських поселень [16, с. 48-50, 86-88; 15, с.90-109]. За слухними підрахунками, щорічно у ці слободи й посади прибувало не менше двох тисяч нових жителів [14, с.99]. Природно, що забезпечити такий приріст поліський регіон не міг, і тому частина з них вирушала далі, у пошуках нових територій.

У соціальному плані старовіри Молдавії та Поділля являли собою різнорідні маси. В їхньому складі були колишні селяни, міщани, купці, представники інших верств. Для частини з них перехід на молдавські землі був не тільки шансом зберегти свою

віру, а й поліпшити економічний стан і статус. В історіографії, починаючи з М.І. Лілієва [24, с.262-263], прийнято вважати, що „землю Молдавську” старовіри освоїли під час врядування господаря Михаїла Раковіци (1704-1727). Проблема в тому, що тогочасні уявлення про географію цієї землі не були стабільними і, напевно, включали й території Бессарабії, Валахії, низки інших регіонів на південь від Молдавії. Подібну думку підтверджує відомий старообрядницький твір „Оповідь про молдавських розкольників”, де згадуються перші масові переселення 1724 й 1742 рр. [41, с.24-29].

Кількість старообрядців на означених землях поступово збільшувалася, тому представники державних і церковних відомств прагнули зрівняти цю категорію в релігійному відношенні з іншими підданими Молдавської держави. Проте, це не задовольняло старообрядців: вони скаржилися владі князівства на свавілля магнатів і просили захисту. Господарі Александр-Константин Маврокордат (1782-1785) й Александр-Іоанн Маврокордат (1787-1792) відповідними грамотами дарували липованам самостійність та свободу у справах віри, церков, монастирів і скитів [59, с. 188-192]. Після цього вони почали діяти, на думку П. Сирку, „дуже вільно та сміливо, як у себе; поширюють своє учення і знаходять собі адептів між румунськими росіянами і між самими румунами” [45, с.665].

З найпізніших прикладів можна згадати наступний, у 1804 р. старообрядці скаржилися господарю Александру Мурузу на утиски уряду, який обмежував їхні дії за першої ж сприятливої нагоди, і клопотали щодо підтвердження своїх колишніх прав. Вони його одержали 22 грудня 1804 р., коли була підписана чергова грамота Молдавського господаря. Вона констатувала, що старообрядницькі церкви, скити, священників та ченців ніхто не мав право турбувати з приводу їхньої віри, проте й самі прихильники старої віри могли приймати до себе лише липован, і в жодному випадку – „православних християн” [59, с. 190-191; 45, с.666-667]. Необхідно зазначити, що з цим принциповим для історії старообрядців Південно-Східної Європи документом нам довелося „зустрітися” в одній з експедицій: оригінал, або один з автентичних списків, дотепер зберігається в церкві Св. Лавра

і Флора у с. Куніча Фалештського району Молдови. Грамота датована 9 січня 1805 р. [25, с.143-150]. Старообрядців, згідно з документом, також застерігали: якщо вони поводитимуться інакше, то будуть передані до суду як „іновірці”, яким дозволялося міняти свою віру тільки на „істинну”, тобто ту, до котрої належали всі православні піддані Молдавії [25, с.147]. Враховуючи той факт, що прозелітизм був винятковим явищем у старообрядницькому середовищі, навряд чи можна розцінювати даний документ як обмеження липованських релігійних прав.

Скориставшись цими свободами, старовіри заселили до середини XVIII ст. північ Бессарабії та Буковини: селами липован стали Маноле, Леспедзи, Балашешти Сучавського повіту, урочище Думаськ Васлуйського [45, с.664; 46, с.20]. До 1760-1780- х рр. прийнято відносити заснування старообрядницьких сіл Грубне, Липовани (сюди вони прибували з-за Дунаю, а надалі – з Бессарабії та Європейської Росії) [31, с.33; 46, с.19], Фузівка, Вітрянка, Серково, Шолданешти, Білоусівка, Теленешти [32, с.7; 46, с.19]. Феномен цієї групи анклавів полягає в їхньому характері. Швидше за все, протягом понад ста років це були транзитні пункти для старообрядницьких міграцій. Такий висновок ґрунтується на аналізі чисельності жителів по роках [1, арк.30-31]. Очевидними виявились щорічні коливання в бік різкого збільшення або зменшення (до 200 чоловік при середній кількості – 500). Дана тенденція перестає простежуватися лише у 1870-х рр. Геополітичне розташування – поблизу кордонів Речі Посполитої, Російської, Австрійської й Османської імперій – робило ці села зручними для чисельних таємних міграцій.

Своя специфіка спостерігається й у минулому липованських анклавів Буковини. Вивчення джерел привело дослідників до наступних історичних реконструкцій. Ще в 1760-х рр. були засновані перші общини на території краю [53, с. 11; 56, с. 13]. За переказами мешканців, зафіксованими ще у XIX ст. Н.І. Субботіним, тоді ж вони оселилися в Соколинцях або Мітока-Ліповень, складаючи значну частину селища Мітока-Драгомірна [43, с.115]. Окремі групи сімей проживали у той самий час у Петрівцях, Липовцях, Великому Кучурові, Комарівцях. Р. Кайндль і І. Полек до якнайдавніших старообрядницьких сіл

відносили також Ступку Сучавського повіту [54, с.6; 56, с.46].

Після зайняття Буковини й Молдавського князівства російськими військами під час бойових дій у 1769 р., частина старообрядців була вивезена до Росії, а частина осіла „*по різних місцях*”, у т.ч. – в Молдавії та на Дунаї (у спеціальній літературі вказували лише Молдавію, однак виявлені нами документи дозволяють говорити і про дунайські анклави; наприклад, у біографіях жителів с. Жебрияни у 4-х випадках вказані райони виходу – Луковиці, Думаськ [3, арк. 8-33].

З 1774 р., коли Буковина увійшла до складу Австрійської держави, починається часткове повернення прихильників „*древлего благочестя*” до регіону. У 1780 р. 20 сімей липован заснували поселення Клімауци або Климівці; ще 6 родин переселилися 1784 р. [36, с.33-47]. Нова група липован протягом 1784-1785 рр. оселилася у Білій Криниці. Набагато пізніше виникла община Мехидра (1836 р.), котра згодом (1845 р.) переселилася до Лукавців (Ліповени-Косованка) [35, с.14]. Старовіри з 1783 р. почали селитися на Буковині як іноземні колоністи з цілою низкою пільг, привілеїв та переваг. Таке положення фіксувалося в імператорському патенті від 9 жовтня 1783 р., який Йосиф II вручив старообрядницьким старшинам – Александру Алексеєву й Никифору Ларіонову. Згідно з цим документом, їм дарувалися: повна релігійна свобода; звільнення від податків і податей на 20 років; на той самий термін вони позбавлялися військової повинності [2, арк. 235-236; 36, с.42].

Причини даної події знайшли відображення у декількох варіантах фольклорних переказів. Вони були оброблені ченцем Павлом у „*Статуті Білокриницького монастиря*”. З цього джерела дізнаємося: „*Одного разу декілька старообрядців з числа тих, котрі живуть при гирлі Дунаю, займаючись ловом риби, побачили, що якогось, на їхній погляд дивно одягненого, але, як могли вони примітити, благородного пана переслідують розбійники і зовсім майже наздогнали. Рибалки кинулися до нього на допомогу і встигли його врятувати. Тоді пан запропонував їм просити які завгодно нагороди за надану послугу. Старообрядці відповідали, що ніякої нагороди не бажать, що, звільнивши*

його, вони тільки виконали обов'язок християнського закону. Після нових марних переконань прийняти яку-небудь винагороду, дивно одягнений пан сказав їм, що він з міста Відня, чиновник австрійського імператора, і що якщо вони не хочуть прийняти [подяку] від нього особисто, то чи не побажують, принаймні, про що-небудь попросити самого імператора, перед яким він готовий за них клопотати. З цих слів, та й по самому його „поводженню”, рибалки зрозуміли, що це повинен бути „чиновник високого сану”, і тому його заступництво при нагоді може бути дуже корисне: вони відповіли, що про пропозицію його скажуть товариствам. Високошановний чиновник дав їм записку з тим, що позначило його ім'я та пораду, як вчинити, якщо виявиться в ньому потреба. Потім, подякувавши їм ще раз, вирушив у дорогу” [43, с.115-116]. Аналогічні версії, але з іншими деталями – корабельна аварія замість розбійників, або послуга австрійському генералу під час військових дій із турками – були записані Н.М.Надеждіним [30, с.86; 20, с.437] та В.І.Кельсієвим [37, с.155].

Документально встановлений факт проведення перемовин представників буковинських липован із Йосифом II та їхніх дунайських одноплемінників із герцогом Єнценбергом у 1783 р. [36, с.35-37]. Одержавши пільги та привілеї, дунайські старообрядці повідомляли, що біля Чорного моря проживає близько 2000 сімей, готових переселитися до Австрії. Проте, з Подунав'я до Буковини впродовж 1783-1784 рр. переселилося лише 16 сімей, 4 неодружених, ігумен і 6 ченців [36, с.40]. Масовому переселенню перешкодила турецька адміністрація. Дізнавшись про виходи за межі держави, чиновники Порти погрожували старообрядцям конфіскацією майна і в категоричній формі заборонили переселення як з Причорномор'я, так і з Молдавії [61, с.62]. Отже, фольклорна традиція на практиці вступає у супереч із документальними свідченнями.

Завдяки вдалому археографічному пошуку М.Н. Сайка, можливо також відновити чисельність та визначити локалізацію розселення липован Буковини [36, с.40, 47]. Загальна кількість їх склала майже 400 осіб, з яких 125 прибули з Подунав'я. 27 сімей (12 – переселенці у 1783-1784 рр.) проживали в Мітоці, 26 (6) – у Климівцях, а 22 – в Глибоці. В останньому селищі влаштувалися

й ченці. Незабаром ця община переселилася до урочища Варниця, яке 1785 р. перейменовується на Білу Криницю.

З 30-х рр. XVIII ст. формується ще один район проживання старообрядців – Придністров'я [18, с.535]. Їхні общини згадуються джерелами у селищах Ставучани, Хрестовка (Хребетєєвка), Хиліпони, Кумишівка, Вітрянка, Маяки, Троїцьке, Чобручі, Незвертайлівка, Підкова. Склад цієї територіальної групи був різномірним. Наприклад, до Троїцької слободи в 1794 р. переселилося 50 родин старообрядців з Молдавії та Добруджі [26, с.286], Чобручі не пізніше за 1750-ті рр. вже існувало як значна за кількістю мешканців станиця *ігнат-козаків* [5, с.248]. У зв'язку з діяльністю Чорноморського козацтва (1789-1790 рр.), старовіри перейшли на правий берег Дністра і дещо вище, за Бендерами, заснували нове село Спас, яке з часом так само перейменовували в Чобручі [6, с.108, 113].

Про існування загальних тенденцій та дотичних процесів серед старообрядницького населення Східної Європи свідчить історія общини Плоски (нині – с. Великоплоска Великомихайлівського району Одеської області). Ще на початку XVIII ст. південноросійські старовіри втекли на Ветку, де і проживали до 1770-х рр. Разом з іншими єдиновірцями їх вивезли війська Румянцева в район фортеці Св. Єлісавети, де й була заснована слобода Плоска. Проте, у зв'язку з переходом до розряду військових поселенців у 1822 р., старообрядці отримали дозвіл на переселення в район Дністра; тут вони заснували одноіменне селище [51, с.342-346]. Старообрядці складали значну частину і в містах означеного регіону: Тирасполь, Бендери, Балта [24, с.262; 9, с.36].

В одному з виявлених джерел містяться біографічні за своїм змістом свідчення мешканців одного з дунайських поселень цього часу – Жебріян [3, арк. 8-16]. Дотичну картину відтворюють синхронні дані щодо старовірів Кілії [3, арк. 1-7]. Грунтуючись на них, стає можливим ретроспективно відновити ареал розселення та шляхи міграцій старообрядців у 1760-1800-ті рр. В цей час масово йшло переселення до Подунав'я з молдавських земель: осідком стали села Куничне, Серково, Мануїлівка, Іванча, Фузівка, Митрофанівка.

Упродовж XVIII–початку XIX ст. виникало декілька кушових ареалів розселення старообрядців у Східній Європі: Поділля, Буковина, Бессарабія, Молдавія. Всі вони були висілками з 292

центральної Росії, які утворилися шляхом сепарації й переселень. Старовіри оселилися на прикордонні декількох держав (Річ Посполита, Габсбурзька та Османська імперії), що говорить про діаспорний характер груп. Вони надавали перевагу шляху еміграції і збереження свого благочестя, а не відкритому протистоянню із державним апаратом Росії.

Розширення кордонів Романівської імперії призвело до того, що частина липованських ареалів знов виявилась внутрішніми територіями; означена ситуація зумовила подальшу втечу старовірів до центральноєвропейських обширів. Осередки доніконівського православ'я, котрі склалися, можна розглядати як транзитні – через мобільність релігійних спільнот. Низці анклавів вдалося створити стабільність за рахунок специфічного політико-юридичного становища – особливо у складі Молдо-Волоських земель. Внаслідок виділених тенденцій, неприйняття післяніконівського православ'я стало своєрідною ідеологією протесту та непокори. Прихильники „древлего благочестя” почали шукати власні шляхи порятунку, один з яких призвів до значного духовно-світоглядного розмежування російського етносу. Ці групи релігійних дисидентів змушені були шукати свободу віросповідання, рятуючись за кордонами Російської імперії. Так сформувалася масштабна та добре структурована російська старообрядницька діаспора. Окремі спільноти „розкольних” втікачів опинилися в різних історико-етнографічних регіонах та країнах Європи. Разом з тим, ними починають організовуватись і реалізовуватись на практиці пошуки конфесійного благочестя, покращення соціально-економічного положення й побуту. Відтак, політичні тиски з боку російського уряду та адміністрації спонукали істотне розширення згадуваних діаспорних утворень у Молдавії та на суміжних теренах. В основі ж цих складних процесів були покладені уявлення частини старовірів про „благочестя землі Молдавської” та пошук „справжніх” ієреїв архієреїв у 1720-х рр.

Джерела та література: 1. Державний архів Одеської області. – Ф.1. – Оп.249. – Спр.575; 2. Державний архів Чернівецької області. – Ф.3. – Оп.1. – Спр.5182-б.; 3. Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА). – Ф.846. – Оп.2. – Спр.165; 4.

РДВІА. – Ф.379. – Оп.1. – Спр.8; **4.** Російський державний історичний архів у м. Санкт-Петербург. – Ф.1151. – Оп.1. – Спр.239; **5.** Де-Волан Ф.П. Описание земли Едисан // Наследие Ф.П.Де-Волана. Из истории порта, города, края. – Одесса, 2002. – С.73–200; **6.** „Письма Г.А. Потемкину-Таврическому: I. Графа Л.Ф. Сегюра; II. Дюка Е.И. Ришелье; III. Графа А.Ф. Ланжерона; IV. Генерал-майора П.И. Турчанинова; V. Контр-адмирала Н.С. Мордвинова; VI. Письма обер-штер-кригскомиссара М.Л. Фалеева; VII. Контракт садовника И. Бланка; VIII. Садовника В. Гульда” // ЗООИД. – Одесса, 1875. – Т.IX. – С. 228-259; **7.** Абакумова-Забунова Н.В. Кунича: к вопросу о возникновении старообрядческого поселка // Липоване: история и культура русских-старообрядцев. – Одесса-Измаил, 2013. – Вып. X. – С. 47-56; **8.** Анцупов И.А. Казачество российское между Бугом и Дунаем. – Кишинев, 2000. – 287 с.; **9.** Анцупов И.А. Русское население Бессарабии и Левобережного Поднестровья в конце XVIII-XIX вв.: социально-экономический очерк. – Кишинев: Инесса, 1996. – 251 с.; **10.** Бачинский А.Д. Некрасовские поселения на Нижнем Дунае и в Южной Бессарабии // Материалы по археологии Северного Причерноморья. – Одесса, 1971. – Вып.7. – С.159-163; **11.** Бачинська О.А., Пригарін О.А. Етнокультурна характеристика населення міст Нижнього Подунав'я на початку XIX ст. (за матеріалами „Опису Кілії” 1808 р.) // Південна Україна XVIII-XIX століття: записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Запоріжжя: РА „Тандем-У”, 2001. – Вип.6. – С.68-85; **12.** Богомольная Р.А. Русская народная песня в Молдавии. – Кишинев, 1968. – 114 с.; **13.** Варадинов Н. История Министерства внутренних дел. – СПб, 1863. – Кн.8. История распоряжений по расколу. – 656 с.; **14.** Волошин Ю.В. Государевы описные малороссийские раскольнические слободы (XVIII в.): историко-демографический аспект. – М.: Археодоксия, 2005. – 292 с.; **15.** Волошин Ю.В. Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII столітті. (історико-демографічний аспект). – Полтава: АСМІ, 2005. – 316 с.; **16.** Гарбацкі А.А. Стараабраніцтва на Беларусі ў канцы XVII – пачатку XX ст. – Брэст: Выда-ва Брэсцкага дзяржаўнага ўн-та, 1999. – 212 с.; **17.** Днестр и Поднестровье. Описание губерний: Подольской, Бессарабской и Волынской. – СПб., 1878. – 214 с.; **18.** Добров Л. Южное славянство. Турция и соперничество европейских правительств на Балканском полуострове. – СПб, 1879. – 657 с.; **19.** Есипов Г. Раскольничьи дела XVIII века. – СПб, 1863. – Т.2. – 294

- 428 с.; **20.** Зверев Ст. Записка И.С. Аксакова о Бессарабских раскольниках // Русский архив. – 1888. – Кн.3. – С.435-451; **21.** Зеленчук В. С. Расселение и численность русского населения в Бессарабии XVIII-XIX вв. // Проблемы географии Молдавии. – Кишинев, 1969. – Вып.4. – С.115-127; **22.** Иоаннов А. Полное историческое известие о древних стригольниках и новых раскольниках, так называемых старообрядцев. – Санкт-Петербург: Изд. Теркова, 1855. – 376 с. **23.** Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719–1858 гг.). – М.: Наука, 1976. – 307 с.; **24.** Лилиев М.И. Из истории раскола на Ветке и в Стародубье. XVII – XVIII вв. – Киев, 1895. – Вып.1. – 412 с.; **25.** Магола А.А. Старинная молдавская грамота, найденная в старообрядческой церкви села Кунича // Липоване: история и культура русских-старообрядцев. – Одесса, 2009. – Вып.6. – С.143-150; **26.** Материалы для истории Новороссийской православной Иерархии // ЗООИД. – Одесса, 1875. – Т.IX. – С.283-296; **27.** Мельников П. Старообрядческие архиереи // Русский вестник. – 1865. – Кн.6. – С.469 – 475; **28.** Мельников П.И. Очерки поповщины. – М.: Издание товарищества М.О.Вольф, 1898. – 589 с.; **29.** Мельников Ф.Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) церкви. – Барнаул, 1999. – 557 с.; **30.** Надеждин Н. О заграничных раскольниках (1846) // Сборник правительственных сведений о раскольниках, составленный В.Кельсиевым. – Лондон, 1860. – Вып.1. – С.89-114; **31.** Наулко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине. – Киев, 1975. – 276 с.; **32.** Пархомович И. Краткий исторический очерк противороскольников миссии Кишиневской епархии // Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества. – Кишинев, 1909. – Вып.3. – С.5-125; **33.** Прозоров И.А. История старообрядчества. – М., 2002. – 227 с.; **34.** Савельева И. Старообрядцы в Молдавии и на Украине // Вестник Российского фольклорного союза. – 2002. – № 4. – С. 15-20; **35.** Сайко М. Из истории Белой Криницы // Белая Криница. – 1999. – Июнь. – С. 14-19; **36.** Сайко М.Н. Возникновение старообрядческих поселений на Буковине (70- е – 80-е годы XVIII в. – XIX в.) // Старообрядчество: история, традиции, современность. – М., 1994. – № 1. – С.31-50; **37.** Сборник правительственных сведений о раскольниках, составленный В. Кельсиевым. – Лондон, 1860. – Вып. 1. – 894 с.; **38.** Скальковский А.А. Опыт статистического описания Новороссийского края. – Одесса: Тип. Нитче, 1850. – Ч.1. – 386 с.; **39.** Скальковский А.А. Русские диссиденты в Новороссии // КС. – 1887. – Т.17. – Апрель. – С.771-782; **40.** Смилянская Е.Б., Денисов Н.Г. Старообрядчество Бессарабии:

книжность, певческая культура. – М.: Индрик, 2007. – 432 с.; **41.** Смирнов П.С. Из истории Раскола первой половины XVIII века (по неизданным памятникам). – СПб, 1908. – 233 с.; **42.** Смирнов П.С. Споры и раздоры в Русском Расколе в первой четверти XVIII века. – СПб, 1909. – 525 с.; **43.** Субботин Н. История белокриницкой иерархии. – М., 1874. – Т.1. – 387 с.; **44.** Субботин Н. История так называемого Австрийского или Белокриницкого священства. – М., 1899. – Вып.2. – 517 с.; **45.** Сырку П. Наши раскольники в Румынии и взгляд на них румынского общества // Христианское Чтение. – 1878. – № 5-6. – С. 663-795; **46.** Табак И.В. Русское население Молдавии. Численность, расселение, межэтнические связи. – Кишинев, 1990. – 135 с.; **47.** Таранец С.В. Куреневское тримонастирье: история русского старообрядческого центра в Украине 1675-1935). – К.: б.и., 1999. – 159 с.; **48.** Таранец С.В. Старообрядчество Подолии. – К.: б.и., 2000. – 239 с.; **49.** Таранец С. Старообрядці в Південній Бессарабії (від початку поселення до 1917 р.) // Наукові записки Інституту української археографії НАН України: Зб. праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2001. – Т.7. – С.61-91; **50.** Хайдарлы Д.И. Население Пруто-Днестровского междуречья и южных районов Левобережья Днестра в XVIII в.: этнодемографические и исторические аспекты. – Кишинев, 2008. – 581 с.; **51.** Шмидт А. Херсонская губерния // Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального Штаба. – СПб, 1863. – Т.1. – 623 с.; **52.** Щапов А.П. Русский раскол старообрядчества, рассматриваемый в связи с внутренним состоянием русской церкви и гражданственности в XVII и в первой половине XVIII вв. – Казань: Издание книгопродавца Ивана Дубровина, 1859. – 547 с.; **53.** Dan D. Die Lippowaner in der Bukovina. – Cernauti, 1890. – 34 p.; **54.** Dan D. Lipovenii din Bucovina // Popoarele Bucovinei. – Fascicula III. – Cernauti, 1894. – 43 p.; **55.** Holban St. Rusii din Romania // Viata Basarabiei. – An.III. – Vol.11. – 1934. – P.659-683; **56.** Kaindl R.F. Das Entstehen und Entwicklung der Lipowaner-colonien in der Bukowina. – Wien, 1896. – 151 s.; **57.** Kaindl R.F. Geschichte der Bukovina. – Czernowitz, 1898. – 312 p.; **58.** Lucaciu C., Teodorescu A. Din istoria si traditiile lipovenilor. – București, 1998. – 71 p.; **59.** Melchisedek, ep. Lipovenismulă adică schismaticii sêu rascolnicii și ereticii rusești. – București, 1871. – 534 p. **60.** Polek D.J. Die Lippowaner in der Bukowina. I. Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums. – Czernowitz, 1896. – 87 s. **61.** Polek D.J. Die Lippowaner in der Bukowina. III. Sitten und Gebrauche. – Czernowitz, 1899. – 49 s.; **62.** Siminowicz-Staufe L.A. Die Volkergruppen der Bukowina. Etnograrhisch-culturhistorische Skizzen. – Czernowitz, 1884. – 203 p.